

DĚLNICTVO VE VÝCHODNÍ EVROPĚ 1953-1980

Never take anything for granted.

Disraeli v Dolní sněmovně, 1864

Pavel Tigrid (Paříž)

Jak známo : dělnická třída zvítězila, ale moc převzal její předvoj, komunistická strana. Ale co kdyby dělnictvo, touto svou avantgardou zklamané a zrazené, zvítězilo také nad ní a aspoň část dobyté moci si ponechalo ? Způsobem rozhodným a v dohledné době ? A ne-li rovnou v mateřské zemi předvoje, tedy aspoň v post-stalinských zemích východní Evropy ?

Nad takovými představami se rozzáří obnoveným revolučním elánem zornička nejednoho nefalšovaného revolucionáře. Radikální levice, trockistická především, polskými událostmi z léta 1980 rozpálená novými nadějemi, odpovídá na tyto otázky kladně. (Nedávno uspořádala v Paříži seminář na námět : « Kronštadt 1921 – Gdaňsk 1981. ») Ale i ne jeden nemarxista a zavilý buržoa se škodolibě, byť diskretně usmívá a myslí si totéž. Pravda, jedni i druhí přistupují k otázkám z « různých pozic », jak jinak. Jistá shoda tu však je, nikoli v závěrech, ale v analýze toho, co se stalo a proč se tak stát muselo. Obě strany, smíme-li to tak říct, se při tom odvolávají na polské události a jejich průběh od léta 1980. Ale vždyť tyto události jsou riskantní hrou s otevřeným koncem, co když se to prohraje – tak či onak ? Nevadí, odpovídá revoluční levice a vzadu buržoa souhlasně pokyvuje hlavou. Příští revoluce se z porážky poučí, jako se na svých prohrách poučily všechny předchozí. Naskytne se nová příležitost a ta už promarněna nebude. A co sovětské tanky ? Nevyjedou ! Nevyjedou, poněvadž dříve nebo později vojenská intervence, zejména v několika zemích najednou, bude mezinárodně i vnitropoliticky neúnosná, ne-li rovnou nemožná.

Zbude politické řešení a Moskva se pro ně rozhodne. Bude se to sice rovnat konci sovětského imperia, jak ho koncipoval Stalin, ale nikoli konci Sovětského svazu či sovětského komunismu. To všechno za předpokladu, že v příštích letech nedojde k větší válečné konflagraci, do níž by byly vtaženy obě supervelmoci. Z hlediska východní Evropy a její nadějnější budoucnosti by to byl konflikt zbytečný. Právě polské události z počátku osmdesátých let prokazují, že « dělnická třída », « dělnictvo », celá společnost si v jisté krajní situaci uvědomily svou sílu, obrovskou, *neodolatelnou* a tudíž vítěznou (dříve nebo později); mají zbraně a vládnou donucovacími prostředky, proti nimž téměř není obrany; osvědčují se tu ostatně, zatím aspoň v jedné zemi post-stalinského systému, čtené z návodů Karl Marxe a i Vladimíra Iljiče. A proto : ať žije nefalšovaná dělnická revolta ! , skanduje levice na shromážděních solidarity s Polskem a mladým mužům a ženám v džínsech a barevných košilích svítí oči svatým nadšením. Vzadu skrytý buržuj se plácá do kolen v návalu smíchu nad nepřekonatelným smyslem historie – pro humor.

Po těchto trochu divokých úvodních slovech se sluší přistoupit k důkladné analýze (neovlivněné ani revolučně romantickými představami, ani škodolibostí pánů radů, kteří to vždycky říkali), právě těch sil, které poprvé v zemi « reálného socialismu » přinutily vládní moc nejen k dohodě o kontrole (omezení) této moci, ale i k závazným zárukám a modalitám této kontroly. Bude nutno si všimnout předchozích pokusů o takovouto společenskou úmluvu, i příčin jejich zklamání. Bude nezbytné prozkoumat pojmy jako « dělnická třída », « dělník », « pracující », tedy ty společenské vrstvy, z nichž revolta vyšla, určit co nejpřesněji, proč právě ona, jaký je její vztah k ostatním článkům společnosti, zejména k inteligenci. A prostudovat hlavní nástroj (způsob), který donutil všeovládající vládní moc, aby nakonec přijala a zaručila opravdu revoluční společenskou smlouvu prakticky s celým národem : tedy stávky, jejich vznik, motivace, organizaci, rozsah a společenský dopad. K tomu pak přistoupí odhad, co na revoltě z roku 1980-81 je specificky polské a co naopak obecné, a s jakým systémovým útvarem se tu setkáváme (za předpokladu, že ještě na nějakou dobu přežije a přetrvá) a který nemá obdoby v poválečné historii zemí sovětského bloku).

Hlad – opravdu nejlepší revoluční kuchař

Všechny známé a dokumentované dělnické revolty v tzv. lidových a později socialistických demokraciích vznikly navršením hospodářské a sociální nespokojenosti (nízké mzdy, vysoké ceny, inflace, diskriminující měnová reforma, špatné pracovní podmínky, bytová nouze). Byly to hospodářské požadavky stavebního dělnictva, které vyvolaly generální stávku v NDR a pouliční boje v Berlíně v červnu 1953; v témže roce o něco později dělnické demonstrace v Československu, především v Plzni, byly vyvolány měnovou reformou, která postihla drobné střeďáky; polská revolta z roku 1956, známá jako « polský podzim », začala dělnickou stávkou a vzpourou v Poznani: dělníci žádali více

chleba, lepší životní a pracovní podmínky; v Sovětském svazu došlo ke stávkám na sklonku roku 1956 (vzávodech na kuličková ložiska Kaganovič blízko Moskvy, v továrnách a v dolech v oblasti Urálu a Donu) poněvadž mizerné mzdy a životy ohrožující pracovní podmínky přesáhly snenitelnou mez; bezprostřední příčinou polských stávek v prosinci 1970 bylo zvýšení cen potravin; týž důvod vedl polské dělníky do stávky v červnu 1976; v Rumunsku stávkovalo v roce 1977 35,000 horníků za vyšší mzdy; a konečně dosud největší a nejdelší stávka v zemích sovětského bloku vypukla v červenci 1980 v Polsku na protest proti drastickému zvýšení cen masa.¹

Ostatně už od prvých poválečných počátků komunistických režimů ve východní Evropě docházelo periodicky ke stávkám, přerušení práce, protestním manifestacím; jejich počet jde do tisíců, a i když podrobnosti zůstaly většinou utajeny, není pochyb o tom, že byly téměř vždy motivovány ekonomickými a sociálními požadavky. Ve všech případech na západě známých stávek v zemích sovětského bloku, konstatuje profesor Zygmunt Bauman, « zvýšení cen, zpevnění norem, zrušení premií, působily jako detonátor. Jestliže však tyto existenční příčiny neexistují, jakákoli kolektivní akce s cílem uskutečnit dlouhodobější program je mnohem méně pravděpodobná ». ² Nedostatek údajů o počtech a rozsahu stávek v tzv. socialistických zemích je dán ovšem tím, že mocenský establišment je těmito projevy dělnické nespokojenosti diskreditován v nejcitlivější složce svého ideologického programu a své politiky. Navíc ani ústava, ani zákony těchto zemí neříkají nic o tom, jak v takovéto situaci (která v teorii vůbec nemůže vzniknout) postupovat. Připomeňme, že právo na stávku není zaručeno (ale ani výslovně popřeno) v ústavách socialistických států. ³

Politický ráz stávek

Jestliže tedy je vcelku nesporné, že to jsou hospodářské a sociální požadavky, které stojí u kolébky stávkových a protestních hnutí v zemích reálného socialismu, pak průzkum těchto hnutí prokazuje, že nabývají téměř vždy a velmi rychle *ráz politický*. Tak v Berlíně 16. června 1953 desetitisícový dělnický zástup žádal nejen slušné mzdy a chleba, ale z úst davu zaznělo také opěťované : « Jsme dělníci a ne otroci ! » « Pryč s vládou ! Chceme svobodu ! » « Žádáme svobodné volby ! » ⁴ V Plzni dělníci nejdříve skandovali základní heslo proti měnové reformě : « Nedáme se okrádat ! », ale také : « Pryč s vládou » a « Chceme svobodné volby ! » ⁵ V Maďarsku 1956 revolta přerostla v revoluci teprve tehdy, když průmyslové dělnictvo se do ní vložilo celou svou vahou (popud vyšel z kruhů maďarské inteligence a studentů a vzpoura měla od počátku ráz politický), dalo jí masový a celonárodní ráz natolik, že povstání muselo být zdoláno zvnějška vojenským zásahem. A jestliže první z dvanácti požadavků Stávkového výboru loděnic baltských přístavů (prosinec 1970) zněl : « Žádáme, aby ceny potravin byly vráceny na úroveň před 12. prosincem », pak hned článek druhý požaduje « okamžité právoplatné volby odborových funkcionářů », « demokratické volby ve straně a v organizacích mládeže »,

šestý článek « pravdivou informací o politické a hospodářské situaci... v zemi. » V posledních letech, v Polsku (ale i jinde) lze pozorovat promyšlenou, logickou návaznost a specifikaci dělnických požadavků; důraz je na *politických* aspektech hospodářských, sociálních a ostatních problémů; diskutuje a jedná se o nich v širokých a tedy nutně politických souvislostech.⁶

Z jedenadvaceti bodů gdaňského protokolu z 30. srpna 1980 – tedy v dohodě mezi organizací stávkujících dělníků a polskou vládou – aspoň šest článků této « společenské smlouvy » lze pokládat za politické. Tento výčet by bylo možno rozšířit na důkaz, že zatímco bezprostřední impuls k dělnickým nepokojům, stávkám a revoltám byl ekonomicko-sociální, požadavky z těchto protestů plynoucí byly vždy rozšířeny o klauzule politické. Důvod je jednoduchý a je v logice věci : za hospodářské a sociální nedostatky, ostatně chronické a často zcela neúnosné, musí být přece někdo zodpovědný ! Kdo jiný tedy, než ústřední moc v hlavním městě, případně její prodloužená ruka (stranické a odborové organizace, vedení závodu), tedy moc, která o všem a ve všem rozhoduje.

Nedílná moc nese nutně i nedílnou odpovědnost. Proto ve všech krizových situacích ve východní Evropě, dělníci vždycky chtěli jednat rovnou se špičkami moci. V Berlíně 1953 se skandovalo : « Chceme jednat s vládou, s Pieckem, a Grotewohlem ! » Nebo : « Kde jsou ministři ? Poserové ! Vzáli do zaječích ! Ať se ukážou, když jsou dělníci ! » – V Maďarsku 1956 vstoupili sice dělníci do revolty s jistým zpožděním za inteligencí, ale byli to oni, kdo politickým požadavkům spisovatelů, profesorů, studentů, propůjčili nezbytný dopad v celé zemi, vytvořili nejprve mezipodnikové rady a nakonec celonárodní reprezentativní a po vítězství politickou odborovou instituci.⁷ Ve čtyřech polských revoltách stávkující trvali na tom, aby nejvyšší představitelé *politické* moci v zemi – Gomulka, Gierek, Jagielski, Kania s nimi jednali, a nejen to : aby přišli za nimi do závodů a tam, na pracovištích, co možná veřejně vyjednávali.

Byl v tom postupu kus občanské nauky o rovnoprávnosti občanů a o tom, že stát má sloužit jim a nikoli naopak; tento postup pramenil z vědomí, že náprava poměrů musí přijít z těchto špiček moci už proto, že tato moc je pyramidálně strukturována, plně centralizovaná a totálně byrokraticky propojena : nižší články v soukolí systému nezmění nic, rozhodně nic podstatného a natrvalo, je třeba otřást vrcholem mocenské pyramidy.⁸

Lze tedy uzavřít, že v komunistických zemích východní Evropy právě vysoký stupeň ideologické a organizační integrace snížil a někdy vůbec smazal hranice mezi hospodářskou oblastí a oblastí politickou. Jinými slovy, « neshody a nesouhlas v otázkách, které se jeví jako úzce ekonomické, se velmi často rozšíří do oblasti problémů politických a tak také jsou chápány.⁹ Je to důležitý fakt. Dělníci v průběhu let pochopili, že « politický systém není nevolným zajatcem hospodářských podmínek, nýbrž naopak, že politická vůle určuje obsah i směr hospodářského vývoje. Od toho poznání je jenom krok k vědomí, že cesta k zlepšení hospodářského a sociálního údělu vede přes odpor proti politickému řádu ».¹⁰

Straně věřte, soudruzi !

To ovšem ještě neznamená, že se dělníci tímto poznáním do důsledků a všdycy řídili. Nejednou původní požadavek demonstrantů a stávkujících, aby jediná nositelka moci ve státě, komunistická strana, se zodpověděla ze *sumy* své politiky se vytratil. Dělníci dali novou šanci – aniž si zajistili záruky – představitelům (i když zaměněným) téže strany a témuž, nereformovanému, systému. Tak v Polsku na podzim 1956 revoltující dělníci vyslovili plnou důvěru Gomulkovi, tedy stranické a vládní byrokracii : vsadili si nikoli na sebe, ale « na ně », na « jejich » dobré úmysly a na shora přislíbenou, shora řízenou a kontrolovanou reformu. A to byl počátek konce polského podzimu : už na jaře 1957 strana, v čele s « reformistou » Gomulkou účinně zbrzdila vývoj dělnických rad (aby je nakonec podřídila dozoru stranického aparátu); na podzim téhož roku potlačila stávkou v Lodži, obnovila tuhou cenzuru, restalinizovala stranu. A znovu v prosinci 1970, když dělnické demonstrace vyhodily ze sedla Gomulku, pracující nešli dál směrem k rozšíření revolty, ale naopak směrem k jejímu ochromení a k projevům důvěry mocenskému establishmentu, zosobněnému « novým mužem » na špici, Edwardem Gierkem.¹¹ Uvěřili mu ostatně – jakkoli podmíněně – ještě jednou v roce 1976. A znovu byli zklamáni.

Poučení těmito zkušenostmi, zvolení mluvčí stávkujících dělníků v létě 1980 postupovali jinak : *napřed* si vynutili schválení a závazný příslib legalizace nezávislé, masové odborové organizace, jakož i řadu jiných opatření, a teprve pak jednali o příměří (ostatně nesnadném) s renovovanou mocenskou garniturou. A jestliže po mnoha kritických měsících, a po důrazném a opěťovaném naléhání církve, už ustavená, milionová a stranou i Nejvyšším soudem garantovaná nezávislá odborová organizace přistoupila na podmíněný modus vivendi s vládní mocí, patří tato dohoda do jiné kategorie (o níž ještě bude řeč), než kompromisy předchozí.

Při tom ovšem ani na okamžik nelze zapomenout na to, co je ve hře : sovětská vojenská intervence, ať už reálná nebo mýněná jako hrozba. (Tou si ostatně polští představitelé strany a vlády nejednou posloužili ve svém jednání s nezávislými odbory, pokud si ji vůbec neobjednali.)

Není jistě třeba zdůrazňovat, že ohled na Velkého (sovětského) Bratra je v každé krizové situaci ve východní Evropě prvořadým faktorem; podceňovat nebo dokonce jej přehlížet vede ke špatným koncům (viz historii « pražského jara »).

Dělníci a systémové změny

Ale i jiné, méně závažné, nikoli však zanedbatelné faktory a okolnosti ovlivňují myšlení i postup průmyslového dělnictva ve východní Evropě v dobách revolt a stávek. Tak v Československu 1968 a v krátkém údobí reformních tendencí raného Gomulky se ukázalo, že valná část dělníků sledovala reálné tendence (na rozdíl od heslovitých) k hlubším změnám v daném systému s podezřením a nedůvěrou. Společenská dynamika – ať už se jí říká « reformní komunismus »,

« obrodný proces », « socialismus s lidskou tváří » – vnáší do celé společnosti pohyb s nedohlednou cílovou páskou; u dělníků neodbytný pocit nejistoty. Navrhuje se tu změnit něco, co dělníci znají a v čem se vyznají a co se naučili za dlouhá léta dovedně manipulovat ve svůj prospěch. Proto spíše než o systémovou změnu se zasazují (často podvědomě) o vylepšení stávajících struktur a spokojí se s ním, dává-li naději na hmatatelný obrat k lepšímu.¹² Pronikavější, hlubší (strukturální) reformy by totiž mohly vést k požadavkům (ostatně reformisty formulovanými) jako vyšší produktivita práce, prémie odpovídající skutečným výkonům, odbornost, snížení počtu zaměstnanců, ohled na vztahy mezi nabídkou a poptávkou). Rozhodně až do roku 1980 to bylo tak : v prvním zápalu srážky s mocí se velká část revoltujících a stávkujících dělníků rychle politizovala, ale po přejití bezprostřední krize politické požadavky oslábly a prosadila se prioritní požadavků materiálních. Krátce, « politická akce dělnických organizací může být jen tak silná, jak silná je politická vůle jejich stoupenců ».¹³

A jsou tu některé další prvky, které naši analýzu komplikují. V řadě případů stávky začaly v závodech, kde mzdy byly vyšší než v podnicích, které se k stávkovému hnutí připojily později. Jak to vysvětlit ? Zdroj nespokojenosti stavebních dělníků (mzdově preferovaných) v Berlíně 1953, či kovodělníků v Poznani 1956, lze vystopovat, aspoň zčásti, v uvědomění si obrovských rozdílů v remuneraci.¹⁴ Pracující rukou porovnali svoje výdělků s naprosto neúměrnými platy (v údajně beztřídní společnosti) « těch druhých ». V citované už diskusi mezi Gierkem a stávkujícími dělníky z ledna 1971 vypočítává delegát z oddělení K4 (nebezpečná práce na stavbě lodních trupů), že vydělává 1800-2000 zlotých měsíčně : « Soudruh Skrynecki byl u nás ředitelem dvanáct měsíců. A kolik dostal ? 170.000 zlotých a pár drobných navrch. A jak ? Všemi těmi přídatky, prémie a tak dál ... Od roku 1945 bojujeme za potlačení tříd... ale tímhle systémem je národ znovu rozdělen na třídy ! ». V roce 1971 ve Štětíně dělníci poukazovali na to, že v socialistickém Polsku jedni vydělávají moc za málo práce, druhí málo za mnoho práce, a formulovali požadavek, aby všechny stranické a vládní platy se co nejvíc přiblížily průměrné mzdě průmyslových dělníků.¹⁵

Existují i jiné způsoby srovnávání, které živí dělnickou nespokojenost na Východě – i když jsou nesnadněji dokazatelné. Tak na příklad všude tam – na hranicích s jinými, většinou kapitalistickými zeměmi, v přístavech, v nichž kotví lodi z celého světa – kde lze snadněji porovnávat vlastní životní úroveň s životními podmínkami jiných. Nemalou úlohu tu hrají hospodářské a sociální statistiky, vyslané zahraničními rozhlasovými stanicemi (je o ně velký zájem) a i dopisy příbuzných a přátel, kteří se vystěhovali nebo utekli, museli začít od piky, ale jsou na tom ekonomicky a sociálně často líp (posílají peníze a balíčky!), než ti co zůstali doma.

O míře radikalizace dělníků nejednou rozhodují i takové okolnosti, jakou je nesnesitelná arogance (případně indolence) představitelů moci na krajské, okresní a lokální úrovni; jak se s dělníky mluví a jak se s nimi jedná. Záleží i na tom, jakým způsobem, se vyhlásí zvýšení cen; je-li vyhlášeno brutálně

bez předchozího varování, tak říkajíc « za zády pracujících », neomaleně a v nevhodnou dobu (před vánoce) – ostrá reakce těch nejvíce postižených – nekvalifikovaných nebo polo-kvalifikovaných dělníků – je skoro jistá. A rozhořčení dělníků ovšem jen zvýší případný násilný zásah proti nespokojencům – protest se rozroste v demonstrace a revoltu.

Dále je tu pocit snad každého dělníka v zemích, v nichž si údajně vládne, že se nikde nedovolá, že byrokratický aparát, včetně odborů, je na straně mocenského establišmentu – krátce, že se ho bere na hůl a když si nepomůže sám, nikdo mu nepomůže. Odtud už je jenom krok k jinému pocitu, k pocitu malomyslnosti, letargie a bezmoci, hraničící se zoufalstvím, že se stejně nedá nic dělat, že všechno je nakonec marné nebo zbytečné – a pane vrchní, ještě jedno pívo ! Proto jaký div, že ve zpětné reakci, dělník (a nejen ovšem on) bere zas na hůl režim, stát, podnik a nakonec i svého bližního, podle rozšířené aplikace poučky : kdo nekrađe, okrádá rodinu. Pracuje jen tolik, kolik musí a když mu to vynese (úderníci a hrdinové práce jsou v obecném opovržení), švindluje kde se dá a ukrádá ze státního majetku, někdy i za značného rizika. Každý to ví a zná, ti kdo vládnu na prvním místě. Jenže těm předpisují ideologické poučky (z nichž zas je teoreticky odvozováno právo režimu na moc), že « pracující » v socialistickém státě musí být soustavně idealizován a oslavován. V této optice, a ovšem v propagační mašinerii běžící dnem i nocí, « pracující » je výlupkem všech ctností : uvědomělý, pilný, svědomitý, spokojený, společensky motivovaný, věci socialismu oddaný, na 1. máje dokonce krásný a rozjásaný. Zároveň však týž dělník – jak neméně úsilovně opakuje táž propagační mašinerie – ještě všechno docela nepochopil, nezabavil se zcela « přežitků minulostí, nedozrál našich velkých ideálů » ; tak se stává, « tu a tam », « ne vždy, ale často », že « pracující » pracují málo a špatně, trochu podvádějí a trochu si přilepšují, viz výše. Na každém sjezdu strany se předčítají učené referáty o « našich hospodářských nedostatecích », o « úzkém profilu » toho či onoho, o « nízké pracovní morálce » jedněch a « nízkém stupni uvědomělosti » druhých. Na televizi, v rozhlasu, v tisku se pěstuje kritika (i sebekritika) až je nakonec nutně zřejmé, že šlendrián je všude a v míře ještě loni či předloni nevídané. Tedy schizofrenní situace, kdy neustále opakovaný důraz na uvědomělost dělníka, jenž chápe společenský význam práce, její ušlechtilost a mravní základ, se střetává s každodenní a každému známou skutečností.

Ale to není všechno. Propagační kampaně jsou konec konců jenom slova a papír; ve skutečnosti a ve všech socialistických zemích – i když v různé míře – je to tak, že moc programově zavírá oči nad výše zmíněnými « prohřešky, pracujících », tedy prakticky celé společnosti. Ví totiž velmi dobře, že tato politika bystrozrakého a zároveň nevidoucího slouží jako odjišťovací poklop, jímž uniká přetlak nespokojenosti, který by jinak mohl vést k explozi. Neméně dobře ví, že občan pohybující se v pološeru drobných nepoctivostí či rovnou na pokraji trestního zákona, špatně snáší prudké světlo, které na něho nutně vrhne lidová vzpoura a účast na ní. Gulášový socialismus, korupční a korumpující, nikoli páni od strany vlády a jim poslušní polioajti, je jednou z hlavních překážek společenské změny na východě.

Navíc – a to taky každý ví – mocenský establišment *přiděluje* podle svého uvážení (či hloubky svého korupčnictví) prakticky všechno, čeho je třeba k životu : práci, byty, postup atd. Některé odměňuje a jiné trestá, není odvolání. Zároveň dělnická třída ve východní Evropě dnes žije (a je v tom podporována, aby žila) v systému spotřební společnosti (byť i chudých). Tato skutečnost jednak přispívá k atomizaci společnosti, projevující se mimo jiné honbou za převážně konzumními zájmy, jednak brání vzniku a růstu kdysi tradiční dělnické solidarity.¹⁶

Řada západních pozorovatelů už před lety upozornila na to, že v komunistických zemích existuje jakási tichá úmluva mezi dělníky a vládou. Ta poskytuje práci a pomalý, ale pravidelný růst životní úrovně. Dělníci na oplátku se vzdají svých odborářských, politických a občanských práv. Když jeden z obou partnerů – v daném případě vládnoucí moc – tuto tichou úmluvu jednostranně a zvláště provokativním způsobem poruší (například měnovou reformou nebo záludným zvýšením cen), pak je možné, že zaskočený společník se brání jemu danými prostředky. Jakmile však se mu zdá, že vládní moc souhlasí s návratem ke statu quo ante (např. jako v Polsku 1976 odvolá zvýšení cen potravin, vyhlášené den předtím), pak tento kompromis přijme, obvykle příliš rychle, příliš « levně » a bez záruk. Platnost tiché úmluvy je obnovena¹⁷.

Nezapomeňme ani na minimální zájem dělníků o účast na dělnické samosprávě, v dělnických radách – a to i tehdy, kdy si takovéto orgány pracující sami vytvořili a mocenský establišment volky nevolky schválil jejich existenci, ba dokonce ji podporuje (Jugoslávie). A zase : pokud tato účast existuje a funguje, soustřeďuje se na hmotné výsledky, nikoli na účast v řízení závodů a podobně.¹⁸ Sem patří aspoň zmínka (ale nezanedbatelná, k otázce se ještě vrátíme), o tom, jak se v kritických okamžicích zápasu dělníků v dělnickém státě zachová jiná důležitá společenská vrstva – inteligence. Z historie stávek a vzpour ve východní Evropě jasně vyplývá, že dělníci, odkázaní v krizových situacích sami na sebe, jsou snadno manipulovatelní. Režim to ví a této slabosti zvláště nestoudně využívá. Zároveň se obává – právem – dorozumění, vzájemné podpory, spolupráce obou vrstev. Stalo se několikrát (v NDR a v Československu v roce 1953, v Polsku 1970), že inteligence stála stranou dělnických nepokojů. Jindy zas se nehnuli dělníci, když inteligence, především studentská, demonstrovala za větší svobody a práva všech (v Československu 1967, v Polsku 1968). Byla to ostatně inteligence, z níž se od konce druhé světové války ve všech komunistických zemích včetně SSSR rekrutovala hnutí později zvaná disidentská; jejich akce probíhaly za nezájmu, ne-li nepřátelství dělnictva. V Polsku v roce 1968 studující mládež demonstrovala pod hesly jako : « Není chleba bez svobody ! » Dělnictvo zůstalo k výzvě hluché, ba ozvalo se proti-heslo : « Studenti ať jdou zase studovat, spisovatelé spisovat ! » O dva roky později to polská inteligence více méně dělníkům oplatila : za prosincové revolty neřekla, a rozhodně neudělala, nic podstatného. Ve všech citovaných případech vzájemné lhostejnosti k zápasu jedné či druhé vrstvy občanstva proti utlačovateli obou, se represivní a neutralizační proces vládní moci usnadnil a urychlil. To přesto,

že « spojenectví mezi oběma složkami... představuje sílu, již by straničtí předáci mohli čelit jen s největšími obtížemi ».¹⁹

Likvidační scénář

Ostatně postupy, které si mocenský establišment zvolil k neutralizaci a likvidaci dělnických stávek a vzpour (a to jen s malými obměnami ve všech evropských zemích sovětského bloku v údobí 1953-76), dobře osvětlují nejen taktiku těchto postupů, ale i slabiny postupů a postojů stávkujících. Napsali jsme o tom :

« Likvidační scénář [vždy] začínal pokusem překroutit smysl a podstatu dělnických požadavků, minimalizovat rozsah a dopad revolty, svěst odpovědnost za ni na neodpovědné živly, provokatéry a chuligány. Zároveň se mobilizoval policejní, případně vojenský aparát – oficiálně nikoli proti dělníkům, ale právě naopak k jejich obraně a všeho, čeho si v dělnickém státě vydobyli. Kdo byl zastřelen, nikdy nebyl dělník, vždycky provokatér ! Když tato část scénáře se prokázala být neúčinnou a mocenský establišment ještě víc ohrožující, přešlo se k části druhé : uznala se oprávněnost dělnických požadavků, aspoň v jejich hrubých rysech. A jako v každém dobrém western, muži v černém byli obviněni z neomluvitelných přehmatů a chyb (žádný strach, spravedlivá odplata je nemine !), a nastoupili osvícení muži v bílém, rozdávající dobré slovo a znovunalezenou pravdu “Dělnická třída udělila vládě bolestnou lekci”, hřímal z varšavské tribuny na podzim 1956 Wladyslaw Gomulka “ Bylo by velkou chybou, kdyby se tragédie v Poznani vydávala za dílo agentů a provokatérů... Příčiny tragédie nutno hledat mezi námi, ve vedení strany... nestačí vyměnit lidi, nutno provést změny v systému, vyměnit všechny špatné součástky v našem modelu socialismu ! ” [...]

« “ Jak mohlo dojít k takové tragedii”, tázel se retoricky o čtrnáct let později Edward Gierek. “ Jak bylo možné, že se objevily v naší socialistické zemi tak ostré společenské konflikty ? ” A muž v bílém, v podobě prvního tajemníka gdaňského výboru strany, vyhlásil 19. prosince 1970 : “ Čelili jsme skutečným demonstracím dělnické třídy ”. [...]

« Tady jsme u třetí části likvidačního scénáře : strana a její vedení, jakkoli zčásti uznává oprávněnost dělnických požadavků, musí “energicky a rozhodně” odmítnout způsob, jímž byly ventilovány – nadto v zemi, v níž všechnu moc a poslední slovo má právě dělnická třída. [...]

« Ale i tak – scénář se tu rozvíjí – soudruzi-dělníci, formulujte sami, jak věci vidíte, jak byste vy postupovali na našem místě, jaká řešení všech těchto složitých problémů byste navrhovali... »²⁰

K tomuto scénáři patří také přímá jednání mezi mluvčími stávkujících na straně jedné, a představiteli moci na straně druhé. Zmíněné už zápisy o těchto jednáních (například ve štětínských docích « Adolf Warski » v lednu 1970 s Gierkem a druhy) hovoří za celé svazky.²¹ Dělníci sice vypracovali stručnou, ale dosti přesnou listinu svých hlavních požadavků, ale v debatě o nich je už

nedovedli dost dobře obhájit, nechali se brzo zviklat, slíbili skončit stávku bez jakýchkoli závazných záruk a rozešli se, aniž věděli, čeho dosáhli a zda vůbec něčeho. Nejvyšší představitelé moci si tu cynickým způsobem zahrávali s dělnickými mluvčími, využívali jejich nedovednosti formulovat problém či požadavek, kladli záludné otázky, úmyslně nechali dělníky koktat a přešlapovat v hotovém kolotoči rozpaků a ponížení. Kdyby na takovýchto jednáních byli přítomni zástupci inteligence jako poradci dělníků, pak by takovéto taktiky stranických lišáků nikdy neprošly.

A konečně se nelze vyhnout nepříjemnému poznatku : v údobí o němž hovoříme (1953-76), *všechny* dělnické a lidové revolty byly neúspěšné. Neúspěšné z hlediska cílů, které si vytkly, poražené v duchu i podstatě vzpoury, zlikvidované vnějšími či vnitřními silami (nebo kombinací obou). Dělnické stávky přinesly nakonec jen marginální a hlavně dočasné výsledky. Je pravda, že v Polsku donutily dvakrát vládu, aby odvolala zvýšení cen. Ale na jak dlouho ? Co nezmohla represivní moc rovnou, to rozmělnila postupně a do ztracena « salámová politika » mocenského centra. Zbývá otázka, proč tomu tak bylo.

V případech těch stávek a výbuchů nespokojenosti, které se rozrostly v masovou revoltu a byly rozdraceny vnější silou – tedy sovětskou armádou – jsou důvody porážky revoluce nasnadě, souvislosti, příčiny a následky srozumitelné. Ohrožený, případně už bezmocný režim si povolal na pomoc « spřátelené síly » zvnějšku, aby jej opět postavily na nohy. Nebo si « povolání na pomoc » agresor sám zorganizoval prostřednictvím quislingů (pár jich vždy lze koupit). Škála možných zrad a podrazů je tu věru široká. Dějiny jsou posety příklady tohoto typu intervencí a okupací.²²

Pokud jde o méně násilnou, dovedně dávkovanou postupnou neutralizaci revolucí a stávkových hnutí tzv. socialistických zemích, nelze tu přehlédnout spoluzodpovědnost dělníků na této pozvolné likvidaci. Zejména levicoví teoretikové poukazují na to, že výchozí revoluční elán brzy vystřídala pragmatická úvaha, původní odhodlání brzo ustoupilo nabízenému kompromisu a než se kdo nadál dovednost jedněch (vládní moci) ošálila a zlomila odhodlanost druhých (dělníků). Naproti tomu (jak ještě uvidíme), právě tyto neúspěchy a prohry posloužily jako nezbytná zkušenost pro budoucnost. Ukázalo se, že režim jen nesnadno odolává společenskému tlaku a že jeho jedinou nadějí v takové situaci je, že tento tlak brzo poleví a rozplyne se.

Lze tedy rezumovat : především, odpověď na otázku, co vede průmyslové dělnictvo do stávek v zemích tzv. reálného socialismu – a šíře i do občanského a politického protestu – je složitější, než by se na první pohled zdálo. Je nesnadné, ne-li nemožné přesně určit limitní bod – tedy proč, kdy a za jakých okolností vznikne situace « poslední kapky », již přeteče nádoba dělnické trpělivosti, kdy je překonána netečnost a úzkoprsost zájmů, kdy tedy dojde k dělnické revoltě v dělnickém státě. Dále : v letech 1953-1976 průmyslové dělnictvo v komunistických zemích východní Evropy nedovedlo až do konce ani jednu z četných revolt a stávek čtvrtstoletí. Neprosadilo si takové systémové změny, které « jediné mohly být zárukou trvalé realizace všeho, čeho dělníci

dosáhli nebo chtěli docílit v průběhu svého zápasu. Jinak řečeno, uzavřeli s mocenským establišmentem příměří a později smír, spokojili se s kompromisním řešením a sliby, které ovšem zůstaly na papíře. »²³

Ale zároveň, zcela neideologicky (nemarxisticky) jsme z historie týchž revolt usoudili, že « průmyslové dělnictvo drží ve svých rukou osud systémů, které si ve východní Evropě říkají dělnické a socialistické; má k dispozici zbraně ničivé síly s obrovským společenským rozptylem. Ale aby této zbraně mohlo a dovedlo užít, musela by to být vrstva militantní, sociálně i politicky uvědomělá, chápaní nedělitelnost všech svobod a práv, kurážná a s vůlí k obětem – tedy pravý opak vrstvy změkčelé, sobecké a zkorumpované gulášovým socialismem ». ²⁴

Teorie « polské výjimky »

Tato vize, před pěti, čtyřmi roky ještě matná a bez kontur, nabyla jasné podoby v létě 1980 a konkretizovala se v nečekané míře v jedné klíčové zemi sovětského bloku. Opakujme, že podle našeho soudu je samozřejmě důležité (především pro polský lid), jak toto čtvrté polské povstání skončí nebo jak s ním případně bude skoncováno. Ale i v nejhorším případě to bude ztracená bitva, nikoli prohraná válka. I na to jsme pamatovali : « Tato revolta může být kdykoli rozdracena pod pásy intervenčních tanků. Může být vykrváčena i jiným, méně dramatickým a méně náhlým způsobem tím, že její vůdci a její poradci z řad inteligence budou zatčeni a žalářováni, její mluvčí neutralizováni, její nejaktivnější stoupenci utrmáceni a posléze vyřazeni z boje administrativním a existenčním postihem... [budou pokusy] lidovou revoltu rozmělnit, rozložit, utahat a vyčerpát, až už nebude mít v sobě ani kapku síly a vůle. »²⁵ A na otázku, zda polská revolta i při všech těchto propastných úskalích a nástrahách je už teď vítězná, jsme odpovědli kladně : « Ano : v tom, jaká byla : promyšlená, odvážná, inteligentní, lidová, důstojná, dojemná, skromná i slavná. Jako taková vstoupila do dějin. Nikdo ji už z nich nevymaže. Zasadila také údajné dělnickému režimu – a ovšem nejen polskému – prestižní ránu, z níž se hned tak nevzpamatuje. A i kdyby (což je pravděpodobné) se oslabená moc pokusila o znovudobytní ztracených pozic, sotva se jí podaří získat zpět celé území. »²⁶

Místo analytického začátku rovnou tak radikální závěr ! Pokud se vůbec přijme, vyvolává okamžitě řadu otázek. Například : jak se stalo, že tíž dělníci, na něž se přece také vztahovaly výtky z partikularismu, konsumerizmu, z tendencí k poučce « malá domů », k jednostrannému vyrovnání v konfliktu s vládní mocí, toto všechno hodili za hlavu a stali se uvědomělou a cílevědomou, bojovnou částí společnosti. Jak se stalo, že se stávkující od počátku správně orientovali v často spletné situaci, vyvolili ze sebe ty nejbystřejší za své leadery, našli si cestu k disidentské inteligenci a přijali ji za svou, formulovali pádně a srozumitelně své požadavky a nic podstatného z nich neslevili ? Jak to, že aspoň v prvních devíti měsících dramatického jednání se stranickými a vládními činiteli, školenými v demagogii i manipulaci, se nezkušení dělníci nedopustili ani jedné vážnější chyby či taktického omylu ? Jak došlo k tomu, že poprvé

v historii systému, komunistická strana, která se o moc nikdy s nikým nedělí, byla přinucena uznat nezávislou společenskou organizaci, vzniklou mimo stranu (ne-li rovnou proti ní) « zdola », z dělnické báze, jako fakticky druhé centrum moci v zemi ? Odpovědi na tyto a jiné podobné otázky – ostatně meditované v západních informačních prostředcích a už v universitních seminářích a politických klubech takřka nepřetržitě od léta 1980 – se zhusta soustřeďují na tzv. polskou výjimku, na specifické okolnosti a poměry v této zemi. Vždyť ze všech států sovětského bloku jenom v Polsku existuje tak vlivná katolická církev, uznávaná nejen 90% národa, ale respektovaná vládnoucí stranou jako síla, s níž nutno počítat v každém podstatnějším rozhodnutí, krátce v politice. Jenom v Polsku 75 procent orné půdy patří soukromému sektoru . Kde jinde, než v Polsku je nacionalismus nefalšovaně blíž srdci každého Poláka – doma i v cizině – než všechny ostatní -ismy dohromady (s výjimkou právě katolicismu) ! Jen Polák, odchovanec revolučního romantismu, jde do boje proti tankům na koních (1939), nebo do ilimitované stávkové akce v dělníky obsazených loděnicích bez předem domluveného programu a postupu, bez organizačních příprav, bez pušek a bez halíře (1980). A právě v Polsku ze všech zemí bloku je největší, rozhodně nejkřiklavější a trvalý nedostatek základních životních potřeb.

Teorie « polské výjimky » vysvětluje leccos, ale zdaleka ne všechno. Možná dokonce, že spíše zamlčuje než osvětluje tuto klíčovou fázi v dějinách poválečného Polska (a opět nejenom Polska). A to jsme se ani nedotkli historických důvodů této výjimky. Například, proč právě polští dělníci zaujímají první místo v poválečné východní Evropě v počtu vzpour proti vládnoucímu establishmentu. Profesor pařížské university Georges Mink, upozorňuje právě na historické důvody kombativity Poláků (dělení Polska), úžeji pak na skutečnost, že dělnické hnutí v této zemi vždy bojovalo zároveň proti utlačiteli sociálnímu a utlačiteli národnímu.²⁷ Tato bojovnost je v některých oblastech země silnější a v jiných slabší podle toho, kterému z okupantů (ruskému, rakouskému či pruskému) tyto oblasti podléhaly a jak neúprosná, nebo naopak relativně liberální byla jeho okupační politika.²⁸ A vzhledem k tomu, že dialog mezi mocí a dělnictvem, zejména v oblastech pod ruskou nadvládou, nebyl možný, dělníkům nezbývalo, než volit cestu radikalizace, konspirace a ilegality . – Po válce došlo k velké koncentraci průmyslu. Vyrostla nová dělnická vrstva (připomeňme, že 17% obyvatelstva – šest milionů Poláků se z války nevrátilo), věkově mladá (50% dělníků je mladších 29. let) a rekrutující se z větší části ze selského proletariátu. A tato průmyslová armáda tvoří v Polsku nejpočetnější aktivní část společnosti.

Ale všechno, co jsme dosud řekli, včetně « polské výjimky », platilo také v letech 1956, 1970-71 a 1976, tedy v údobí tří lidových revolt – všech v podstatě neúspěšných. Proč se prosadil a uspěl, nadto v takové míře, pokus čtvrtý ?

Poučení z porážek

Máme za to, že především proto, poněvadž se z předchozích porážek poučil.

Vždyť mnozí z těch dělníků, které uvidíme na scéně událostí roku 1980, tyto neúspěchy zažili a doplatili na ně. Nepovšimnuta jistě nezůstala ani pražsko-jarní zkušenost se stranickou autoliberalizací dva roky před « polským létem », jakož i hranice, které z hlediska Moskvy není radno překročit (ale taky, že riziko invaze země, která upadla v nemilost Moskvy se menší úměrně s rostoucím odhodláním této země střílet zpět, ať už jsou šance obránců jakkoli špatné). Jsou doklady o tom, že se o těchto okolnostech v kruzích polské dělnické elity hovořilo. – A tak říkajíc z druhého konce, z řad komunistických intelektuálů vyšla a byla dána do oběhu podrobná analýza jedná z nepodařených revolt – lidového povstání v Polsku roku 1956. Jejími autory byli dva aktivisté ve studentském komunistickém hnutí, Jacek Kuroń a Karol Modzelewski.²⁹ Je to důkladný rozbor politického a hospodářského systému v Polsku padesátých a šedesátých let a zároveň manifest, ne-li rovnou výzva k dělnické třídě, aby si ve svém státě udělala pořádek. Slovy autorů, jde tu o « nástin programu dělnické demokracie druhé poloviny 20. století ». Je uskutečnitelný nikoli reformou stávajícího režimu, ale « anti-byrokratickou revolucí, která je nevyhnutelná ».³⁰

Téze obou marxistů, nejednou blízké stanoviskům trockistů, lze shrnout takto :

- V polsku a v ostatních zemích sovětského bloku nežijeme (jak se tvrdí) v socialismu, ale v systému státního vlastnictví; ten je jenom jinou formou vlastnictví soukromého. Je v rukou byrokratické, centralizované moci, která zbavila dělnickou třídu « nejen prostředků moci a kontroly, ale i prostředků sebeobrany ». Je ve své podstatě vykořisťovatelská, protidělnická a musí být zničena.

- Tato nekontrolovatelná moc se v padesátých letech octla v krizi politické, hospodářské i sociální, v « mezinárodní krizi stalinismu ». Mimo jiné narůstal rozpor mezi « vyvinutým výrobním potenciálem a nízkou úrovní společenské spotřeby ».

- Stalinistický systém se stal předmětem « všeobecné nenávisti » a vyvolal lidové vzpoury. Zatím co v Maďarsku byl systém zachráněn v poslední chvíli ozbrojenou intervencí, v Polsku si byrokracie udržela moc « pomocí mírových prostředků ». Stalo se tak především proto, poněvadž vzbouřené masy a jejich mluvčí nevypracovali vlastní « proletářský program » a nezorganizovali kolem něho revoluční hnutí. Naopak – a « ačkoli se těšili ve svém prostředí nesmírné autoritě » – spojili se nakonec v nerovném kompromisu s údajně liberálním (reformním) křídlem ve vládnoucí byrokracii, přispěli k přežití této byrokracie a tak si připravili « svou vlastní politickou smrt a pád revoluce ». Stranická byrokracie (i « reformovaná ») je « hlavní kontrarevoluční silou »; uzavřít s ní kompromis k ničemu nevede, leda k další regresi v oblasti životních zájmů pracujících. Proto příští stávkové akce, mají-li být úspěšné, se « musí přeměnit v politický konflikt s byrokracií ». V době krize post-stalinského systému « je zájem dělnické třídy revoluce : svržení byrokracie ».

- Hned na počátku stávek či vzpour je nezbytné, aby kromě dělnických rad v podnicích se vytvořila zastupitelstva zaměstnanců (dělníků) z podniků a závodů v celé zemi, soustředěných v Ústřední radě delegátů. Zároveň je třeba realizovat

pluralitu politických stran, tedy právo každé politické skupiny (« požívající podpory mezi dělníky ») na nezávislou činnost. Tato pluralita « vyžaduje svobodu slova, svobodu tisku, svobodu shromažďovací, odstranění předběžné cenzury, plnou svobodu vědeckého výzkumu, literární a umělecké tvorby ».

● Dělnická třída nemůže dosáhnout svých cílů bez aktivní a soustavné spolupráce s inteligencí.

« Otevřený list... » obou intelektuálů-revolucionářů neměl v Polsku širší odezvu. Studenti na varšavské universitě se sice domáhali práva číst a rozšiřovat tento text (se špatnou se potázali), vylepili plakáty, žádající propuštění obou politických vězňů a sbírali peníze na podporu jejich rodin; však hrstka byla těch, jimž « Otevřený list... » byl především určen, tedy průmyslovým dělníkům jako návod k příští úspěšné protirežimní revoluci, kteří text četli a studovali. Ale – jak ještě uvidíme – byli tací a z nich se rekrutovalo několik vůdčích postav stávek z let 1976 a 1980. Jejich postup a taktika v létě 1980 nesly stopy Kuroń-Modzelewského rukopisu.³¹

Konec revizionismu

Bylo třeba zhruba deseti let (1970-80) a zkušeností « pražského jara » než se základní téze Kurońe a Modzelewského o bezvýchodnosti kompromisu mezi vládnoucími a ovládanými prosadila a vešla v politické povědomí Poláků. Předpokladem bylo prokázat bludný kruh revizionistických snah, které byly ve flóru v polovině padesátých let. Bylo v celku snadné dokázat, ale méně jednoduché přesvědčit veřejné mínění, že revizionismus bylo mrtvě narozené dítě. Řada prominentních polských aktivistů-teoretiků, mezi nimi i několik původních stoupců revizionistických myšlenek, se dala do nesnadné práce. Citujeme tu za všechny mladého historika Adama Michnika, zvláště oblíbeného mezi vysokoškolskou mládeží, který patří k tzv. třetí generaci polských disidentů. Michnik rezumoval : « Revizionisté... počítali se změnami, přicházejícími *shora*... čekali na příznivý vývoj ve straně, jakožto důsledek realistické politiky inteligentních vůdců. [...] Vpřípadě revizionistů šlo o víru v možnost reformovat stranu... dnes se až příliš jasně ukazuje na jak iluzorním základě tato víra spočívala... Revizionismus... [vede] nevyhnutelně k tomu, že v okamžiku konfliktu akceptujeme hledisko moci. »³² Jiný polský autor píše : « [V Polsku posledního desetiletí se dělničtí aktivisté] už vůbec nepokoušeli o změnu komunistického systému – o to, aby mu vtiskli " lidskou tvář " ... nebylo jejich úmyslem tento systém " reformovat " ... ztratili totiž už dávno jakékoli iluze o tom, že komunistický systém je reformovatelný... ».³³

Ale také idealisticko-revoluční program « Otevřeného listu... » z roku 1964 byl v daných podmínkách neuskutečnitelný, příliš ideologicky fundovaný, odhlížející od jistých nepříjemných skutečností. Ostatně Michnik a druzí (včetně Kurońe) revidovali tento návod na revoluci na skromnější koncepci « demokratické opozice », opírající se o zkušenosti dělnických revolt a « o nové poznání » : poznání « neodolatelné síly dělnických vrstev... jsou to bezesporu dělníci,

jichž se moc opravdu obává. Jejich společenský tlak je naprosto nezbytnou podmínkou dalšího vývoje k demokratizaci. »³⁴ Jenže, připomíná Michnik, « je těžké předvídat nálady v těchto vrstvách », tím spíše, že komunisté mimo jiné zamlžili a zmátli smysl jistých pojmů – například právě pojmu kompromis : « Musíme proto vždy znovu opakovat, že kompromis je kompromis a nikoli Dějiny; že kapitulace je kapitulace a nikoli dohoda; že strach z cizí intervence se nerovná bratrské lásce k jiné zemi. »³⁵ A opravdu : v rozmezí dvacetipěti let ve třech revolučních situacích, se polské dělnictvo – nadto jeho nejuvědomější a nejbojovnější část – třikrát vrátilo na výchozí pozici vágní « tiché společenské smlouvy » s vládní mocí. A ta ji také třikrát porušila. Naposledy v červnu 1976, kdy dělníci – opět na protest proti zvýšení cen potravin – šli do stávků v řadě měst (a v Radomu podpálili stranický sekretariát) : ale na druhý den práci obnovili, jakmile vláda *nezávazně* zvýšení cen odvolala. Tak byly opravdu rychle obnoveny původní podmínky společenské smlouvy. Ne na dlouho – právě na čtyři roky. Jenže po čtvrté – a ve čtvrté revoluční situaci – dělníci už na kompromis nepřistoupili a společenskou smlouvu s režimem neobnovili. Přesněji : postavili ji – gdaňskou dohodu z 30. srpna 1980 – na zcela nový základ. Nikoli hned a nikoli najednou, jak ještě uvidíme, ale v celku ve shodě se stěžejními myšlenkami Kuroně, Modzelewského, Michnika a ostatních « programátorů » demokratické opozice v Polsku.

1976 : nástup inteligence

Zlom tvořil rok 1976. V tomto roce totiž vstoupila do dělnického zápasu inteligence, a to způsobem rozhodujícím a definitivním. Dozrálo tak další poučení ze tří neúspěšných revolt a splnil se další nezbytný předpoklad úspěchu v příští srážce s mocí. Do roku 1976 se datují začátky činnosti samosprávných společenských organizací inteligence v přímé *dohodě* a v *konkrétní spolupráci* s dělníky. Slovy Michnikovými : « Společnost se začala starat sama o sebe. [...] To byl ostatně onen klasický moment v dějinách, chceme-li citovat Lenina, kdy vládnoucí vědí, že už nadále nemohou vládnout dosavadním způsobem, a kdy ti, jimž je vládnuto, vědí že už nadlouho nesnesou dosavadní způsob vlády. »³⁶ Další vývoj ukázal, že tu opravdu šlo o *historický mezník* v třicetiletém zápase o modifikace post-stalinských režimů ve východní Evropě.

Gierkova mocenská klika se tehdy v létě 1976 dopustila vážného omylu, jehož měla později věru co litovat. Jak známo, červnové nepokoje v několika městech – trvaly den, celá krize sotva dva, vláda odvolala zvýšené ceny a dělníci stávkou. Zdálo se, že tím je věc vyřízena. Jenže táž mocenská klika, donucená až ke groteskně rychlému ústupu, přece jen chtěla zachránit něco ze své oslabené prestiže. V továrních halách placení poskokové pořádali manifestace věrnosti Gierkovi a spol. A zároveň se věznic plnily zatčenými dělníky, údajnými organizátory nepokojů; z počátku bylo drženo ve vazbě na 2,500 dělníků. Do listopadu toho roku bylo v Radomu odsouzeno 261 osob, v Ursusu 112 lidí. Délka trestů : od deseti měsíců do deseti let vězení.³⁷ Kromě toho byly z práce

propuštěny stovky dělníků, podezřelých z účasti na demonstracích.

Tato represe poskytla vynikající příležitost dosud izolovaným skupinám polských intelektuálů vzít věc dělníků za svou a postavit se, bez prodlení a jmenovitě, na jejich obranu. Už 29. června čtrnáct intelektuálů (mezi nimi naši staří známí Kuroń a Michnik a dva katoličtí kněží) vydalo list, v němž se protestuje proti anti-dělnické represí a zdůrazňuje, že vytvoření « opravdové reprezentace dělníků » se stalo « naléhavou nutností ». Kuroń píše generálnímu tajemníku italské komunistické strany Berlinguerovi; žádá o ochranu pronásledovaných, neboť došlo-li k demonstracím « vinni jsou ti, kdo jsou třicet let u moci, ničemu se nenaučili a nic nepochopili ». ³⁸ Ústřední list KSI *Unità* otiskuje Kurońův list ve svém vydání z 20. července 1976.

Mezitím ve Varšavě vychází další otevřený dopis třinácti intelektuálů, protestujících před « míněním světa » proti drakonickým rozsudkům varšavského soudu nad sedmi účastníky demonstrací v továrně na traktory Ursus. V jiném listě, Jerzy Andrzejewski, v Polsku i vládním establišmentem uznávaný spisovatel, oslovuje pracující : « [Národ vidí] ve vás, pronásledovaných dělnících, bojovníky za opravdu socialistickou demokracii a za společenské svobody, bez nichž všechny svobody jsou mrtvé, národ ohrožen a život jednotlivců udušen. » Dělníci, a nejen ti v demonstracích angažovaní, nemohli neslyšet. A neuvědomit si, že ti jim dosud vzdálení, a někdy i podivní intelektuálové jsou s nimi, ze své vůle, ze skutečného pocitu solidarity. ³⁹ A obráceně : opoziční intelektuálové našli v revoltující dělnické avantgardě jedinečnou sílu, schopnou a nyní i svolnou přinutit vládní moc k podstatným ústupkům – nebo ji vůbec svrhnout. Hledali si k ní cestu a zároveň lépe pochopili její bolesti a nesnáze. V pozoruhodném Provolání padesátidevíti polských intelektuálů se proto praví pod záhlavním « Svoboda práce » :

« Tato svoboda neexistuje, když stát je jediným zaměstnavatelem a odborové organizace jsou podřízeny stranickým orgánům, které v praxi jen realizují státní politiku. V těchto podmínkách, jak ukazuje zkušenost z let 1956 i 1970 – pokusy o tzv. obranu zájmů pracujících hrozí krveprolitím a mohou přivodit vážné nepokoje. Proto je nutno zajistit pracujícím možnost svobodného výběru svých zástupců v odborech, nezávislých na státních a stranických orgánech. Je nutno rovněž zabezpečit právo na stávkou. » ⁴⁰

KOR - Komitet Obrony Robotników

Ale to byl teprve začátek. Dne 23. září oznámilo čtrnáct intelektuálů ustavení Výboru k obraně dělníků (Komitet Obrony Robotników, KOR). Stalo se tak v podobě « Výzvy národu a vládě », zaslané Andrzejewskim « na vědomí » předsedovi Sejmu. Ve Výzvě se konstatuje, že oběti červnového teroru nemohou spoléhat na ochranu vlády či institucí jakými jsou např. odbory; proto je nezbytné, aby celé národní společenství, v jehož zájmu demonstranti vystoupili a jsou nyní za to pronásledováni, vzalo jejich při do svých rukou; proti bezpráví má společnost jedinou možnost obrany a tou je solidarita a vzájemná pomoc;

podpisovatelé Výzvy vytvořili Výbor k obraně dělníků « jako první krok k uskutečnění různých způsobů takovéto obrany a pomoci. Finanční, právní a lékařská pomoc jsou nezbytné. Stejně nezbytná je podrobná informace o probíhající perzekuci; zveřejňování represivních akcí ze strany úřadů přispěje k účinné ochraně [pronásledovaných]. Vyzýváme proto všechny, kdo byli postiženi, jakož i ty, kdo o takovém postihu vědí, aby vešli ve styk s členy Výboru [...] Jsme přesvědčeni, že ustavením Výboru splňujeme lidskou a vlasteneckou povinnost a sloužíme tak naší věci, vlasti, národu a lidstvu. »⁴¹

V prvním roce svého působení Výbor posbírá a rodinám postižených dělníků rozdělí přes 3,000 000 zlotých.⁴² Vydává *Informační buletín*, číslované cyklostilované zprávy, v nichž informuje domácí i zahraniční veřejnost o represáliích proti dělníkům i proti členům Výboru (nyní už rozšířeného). Uveřejňují se také údaje o životní úrovni nejhůře odměňovaných skupin pracujících v zemi, o nedostatecích hospodářského plánu a zahraniční zadluženosti státu, poukazuje se na cenzurní praxi v informačních médiích, v literatuře a v umění.

Od ledna 1978 přes šedesát polských vědců a profesorů přednáší v rámci neoficiální Společnosti pro vědecké kurzy (« létající univerzita »). Důraz je na těch disciplínách, jež vysoká učiliště zanedbávají nebo vůbec z učebních osnov vyškrtla. K pravidelným posluchačům patří i dělníci, zejména mladí, dychtiví vzdělání a necenzurované četby. V Radomu vydává KOR čtrnáctideník *Robotnik*, který se brzo stává trvalým spojovacím článkem mezi dělníky a intelektuální opozicí. V dubnu 1977 KOR uspořádal ve Varšavě tiskovou konferenci, v červnu téhož roku se obrátil na delegace, které se sešly v Bělehradě k první následné Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. A po celý rok bombardoval ústřední úřady – parlament, ministerstvo spravedlnosti, prokuraturu – stížnostmi a memorandy. Skromná zkratka KOR se stala známou – a symbolem v Polsku i v ostatním světě. Koncem září 1977 mohl Výbor oznámit, že všichni vězňenští účastníci událostí z 25. června 1976 byli propuštěni; většina vypovězených z práce byla znovu zaměstnána; kromě toho další stěžejní úkol Výboru – poskytovat právní, finanční a lékařskou pomoc postiženým – byl rovněž z větší části splněn. A tak, praví se v rezoluci z 29. září, KOR « přestal mít svůj smysl. » Zároveň však, pravilo se dále v rezoluci, Výbor dostává i nadále žádosti a stížnosti mnoha občanů, nejen dělníků, kteří z politických důvodů, nesouvisejících s červnovou manifestací, jsou diskriminováni a i pronásledováni, a kteří v zápase o svá práva potřebují pomoc. KOR nemohl oslyšet tyto žádosti a proto se rozhodl rozšířit svou činnost po novým jménem : « Výbor společenské sebeobraný, KOR ».

Ale než opustíme původní KOR, zdůrazněme znovu historický význam této – v ostatních komunistických zemích dosud neuskutečněné – aliance mezi průmyslovými dělníky a disidentskou inteligencí. Toto spojení trvá v Polsku už pátý rok a bylo ovšem v letech 1980-81 dramatickým způsobem posíleno. Nebylo to snadné a chvíli to trvalo, než tradiční nedůvěra dělníků k vzdělancům byla překonána – čím ? Nespornou a nesporně nezištnou odda-

ností skupiny intelektuálů věci dělníků (do níž jim konec konců nic nebylo), prakticky prokázanou peticemi « těm nahoře » (a tedy protivníku očividně společnému), neúnavným cestováním k porotám vynášejícím rozsudky nad dělníky (téměř všichni z těchto zastánců byli policejné vyslýcháni, drženi ve vazbě a fyzicky ohrožováni), sbírkami peněz pro druhé, informacemi, které burcovaly svět. Tato srozumitelná oddanost a nezištná pomoc nemohla být přehlédnuta. Dělníci a jejich rodiny – statisíce jich – pochopili, že v těchto « pánech doktorech » má své neuplatitelné a zároveň dovedné stoupence. Formulováno do podoby definice : « Výbor k obraně dělníků představuje naprosto nový pokus o vytvoření vztahů, založených na solidaritě, mezi dvěma společenskými vrstvami, nezávislými na oficiálních institucích. Zatímco iniciativa k vytvoření Výboru KOR vyšla z intelektuálních kruhů, solidarita s dělníky byla vpravdě mobilizačním popudem pro intelektuály a studenty, kteří tak mohli rozšířit svou disidentskou činnost na nové oblasti. »⁴³

Polské léto 1980

Porozumíme-li tomu, co bylo řečeno, porozumíme lépe vývoji v Polsku v období 1976-1980 a postupům, které dělníci zvolili – a které jim umožnily uspět v příští velké vzpouře proti moci v létě 1980. Řekli jsme, že bez průpravy během těch čtyř let, která dělí červen 1976 od července 1980 a bez sblížení s disidentskou inteligencí (jejíž dlouhý předchozí zápas o lidská a občanská práva v zemi byl veden v izolaci), mohla být tato nová příležitost znovu promarněna. Jeden příklad za mnohé : mezi těmi, kdo navázali styk s nově vytvořeným Výborem k obraně dělníků byl elektrikář jménem Lech Walesa. Narozen (1943) do rodiny drobného sedláka (tři hektary), Walesa po vyučení nastupuje 1967 do práce v gdaňských loděnicích, kde ho o tři roky později zastihují krvavé srážky milice s demonstrujícími dělníky. Už tehdy mladý Walesa osvědčuje své organizační schopnosti. Je zatčen.⁴⁴ Ale nedlouho po té už je členem dělnické delegace, která v Gdaňsku vyjednává s novým šéfem strany Edwardem Gierkem... kdo by byl tehdy i jen tušil, že se tu setkává poražený s příštím vítězem a že tím poraženým bude nejmocnější muž v Polsku ?

Walesa se tedy sblíží a nakonec spřátelí s intelektuály v KORu, účastní se ustavení místního výboru této skupiny a vůbec je po celá léta činný v neoficiálních « paralelních » odborářských skupinách, činných na baltském pobřeží. Inteligentní, zvládnutý a hluboce věřící, Walesa tráví dlouhé hodiny v rozhovorech s těmito lidmi zcela jiného prostředí a vzdělání, zejména s Kuroňem, který mu dá přečíst svůj « Otevřený dopis ». V roce 1978 zakládá Walesa spolu s prominentním členem KORu Andrzejem Gwiazdou (pozdějším místopředsedou Federace nezávislých odborových svazů Solidarita) skupiny aktivistů, dělníků i intelektuálů – zárodky to příštích samosprávných odborů. Jsou to tyto skupiny, které v Gdaňsku 16. prosince 1978 zorganizovaly veřejnou, masovou (4,000 lidí) panychidu za dělníky padlé v tomto městě před osmi lety pod palbou milicionářských pušek.

Walesa je individualista, samouk a přemýšlivý člověk, který stanoviska KORu kriticky zvažuje, zejména v jejich ideologicko-politické podobě. Vždy znovu upozorňuje, že je dělník a odborář, že nemá politických úmyslů či ambicí, ale klade řečnickou otázku (s tím neodolatelným « leszkovským » úsměvem) : « Jak nebýt po boku těch intelektuálů, kteří v Polsku už tak dlouho a často bojují za důstojný život a za základní lidská práva ? »⁴⁵

Polské léto 1980 začalo – dalo by se říct, « jako obvykle » – spontánní reakcí dělníků v několika průmyslových městech na zvýšené ceny masa a masných výrobků (vyhlášeny 1. července 1980). První stávka vypukla opět v závodech na traktory Ursus blízko Varšavy. Stávky se rozšířily na další města, ale nebyly koordinovány; v některých závodech stávkovala celá osazenstva, jinde jen část. Jisté je, že dva, tři týdny po vládním výnosu o zvýšených cenách zachvátily stávkové akce všechna velká polská města a velké průmyslové podniky.⁴⁶

V gdaňských loděnicích Lenin, příštím středisku dělnické revolty, to podle vyprávění Lech Walesy začalo spíš anekdoticky : « Dostal jsem se do loděnic v kritickém okamžiku. Shromáždily se tu dva tisíce dělníků a ředitel podniku je přemlouval, aby se rozešli; a sliboval a sliboval... Nikdo neměl k tomu vcelku co říct, vlastně se už shromáždění rozcházelo. Ve mně se vařila krev. Protlačil jsem se až k estrádě, povylezl a zasadil tomu bosovi tak dobře mířený levý hák, že skoro vypadl z ringu. A křičel jsem na něj, že dělníci se ani nehnou, dokud se jim nedostane toho, co žádají. A vida : shromáždění nabralo nový dech, cítilo se náhle silné a já jsem se stal jejich hlavou. A jsem jí dosud. »⁴⁷ Samozřejmě, této dobře mířené ráně přecházela dlouhá a trpělivá příprava, jak rovněž dokládá Walesa : « Dávno před [létem 1980] jsme uvažovali o možnosti velké stávky v Gdaňsku. Hovořili jsme o ní na schůzích, na nichž jsme *dělníky soustavně seznamovali s polskými dějinami a s odborovými právy*. »⁴⁸ (Zdůraznil P.T.) Ale i tak byly původní požadavky dělníků na počátku červencového hnutí výlučně orientované na hmotnou stránku věci : vyšší mzdy nebo jiné finanční náhrady, které by vyrovnaly zvýšené ceny. Nikoli nesplnitelný požadavek, i když pro vládu nesnadný z hlediska celkového hospodářského stavu země. Jenže vláda se opět dopustila vážné chyby : příliš dlouho předstírala, že nevidí a neslyší, nechala za sebe jednat ředitelství podniků, separátně a lokálně, bez účasti stranických či vládních činitelů. Generální tajemník Gierek odjel dokonce uprostřed krize (27. července) na třínedělní dovolenou na Krym. Oficiální odborová organizace jakoby neexistovala a jakoby se jí nic z toho, co se dělo, netýkalo. Jen jediná skupina projevila aktivní zájem, byla od počátku se stávkujícími ve styku a informovala o situaci domácím i zahraničním veřejnost : Výbor společenské sebeobrany, KOR (prostřednictvím nové Stávkové informační kanceláře). A už 8. srpna oznámil KOR, že je ochoten fungovat jako spojovací článek mezi stávkovými výbory.⁴⁹

V některých závodech vystrašená ředitelství mzdovým požadavkům stávkujících aspoň zčásti vyhověla, jinde nikoli. A to vyvolalo novou nespokojenost a zároveň heslo – jeden za všechny všichni za jednoho – solidarita ! Stávky se rozšířily na celou zem, dělníci zůstali v obsazených závodech. Dne 16. srpna mluvčí jedenadvaceti závodů v pobřežní oblasti Gdaňska ustavili první Mezi-

podnikový stávkový výbor (MKS, předseda Lech Walesa) s hlavním stanem v okupovaných loděnicích Lenin. Úkol : « Koordinovat požadavky a stávkové akce všech zúčastněných továren a závodů... a pokračovat ve stávce až do splnění požadavků a návrhů stávkujících osazenstev. MKS je autorizován vyjednávat s ústředními úřady... Po skončení stávky Mezipodnikový stávkový výbor nebude zrušen; bude nadále sledovat aplikaci dohodnutých požadavků a vytvoří svobodné odborové organizace. »⁵⁰

Význam tohoto kroku, první výraz vůle dělníků vytvořit nezávislou samosprávnou odborovou organizaci, lze sotva přecenit. Je to další důkaz, že se dělníci (rozhodně jejich mluvčí) poučili z taktických omylů dřívějších stávkových hnutí a lidových vzpour. Vždyť i tentokrát, jako v podobných krizových situacích v letech minulých, se mohl uzavřít rychlý kompromis na úrovni podniků; o sliby nebyla nouze. Jenže na tyhle vějíčky málokdo skočil, právě naopak : dělníci ve své obrovské většině pochopili, že mohou jednat dál z pozice síly a dosáhnout daleko větších výsledků. Věděli už, že stávka, aby byla úspěšná, musí být masová (to chvíli trvá), a musí být důsledná. Musí probíhat v obsazených závodech, musí mít své právoplatné a poučené mluvčí a ti zas podporu inteligence (té, která se v zápase o dělnická práva už dříve osvědčila). A zároveň : dělnická revolta, která má přinést *reálné a trvalé* výsledky se nesmí omezit na mzdové a sociální požadavky, ale trvat na požadavcích širších, ve své podstatě politických. A zase toto všechno by nestačilo, kdyby si dělníci – a s nimi ostatní složky společnosti, které chtějí opravdovou změnu – nevytvořili – jako protiváhu moci – vlastní, nezávislé a samosprávné orgány. Dva dny po vytvoření gdaňského Mezipodnikového stávkového výboru vzrostl počet podniků solidarizujících se se stávkovým hnutím na baltském pobřeží na 156, později na 600. A MKS rostly jak houby po dešti ve všech velkých průmyslových městech. A jak sílilo stávkové hnutí, tak rostlo i sebevědomí a odhodlanost dělníků, řídicích se MKS v Gdaňsku jako modelem, udávajícím ráz i rytmus dalšího postupu těchto stávkových výborů v celé zemi. Byl to Walesův Výbor, který vypracoval – opět z úzké spolupráci s poradci z KORu – jedenadvacet požadavků, později proslulých jako gdaňská dohoda. Minulé zkušenosti se tu opět projeví jako korektivní činitel : z jedenadvaceti požadavků je jich sice 15 rázu hospodářského a sociálního, ale prvních šest je radikálně politických : právo na stávku, svoboda projevu publikací a tisku, propuštění politických vězňů, přístup nezávislých odborů a církve k prostředkům hromadné informace, účast všech na veřejné rozpravě o ekonomických reformách – a ovšem hlavně : uznat a zaručit existenci svobodných odborů, nezávislých na komunistické straně, na vládě či zaměstnavateli.⁵¹

Vládní moc se pokouší – marně – MKS ignorovat, odmítá nejprve vůbec s nimi jednat, pak je obejít prostřednictvím nedostatečně kvalifikovaných a zplnomocněných vyjednávačů. Nic naplat : Walesa trvá na vyjednávání na nejvyšší úrovni, s vládní komisí vedenou náměstkem předsedy vlády, a to nikoli v nějaké vládní budově ve Varšavě či na stranickém sekretariátu v Gdaňsku, ale v okupovaných loděnicích, před očima a v doslechu dělníků : rovně, jasně a veřejně. Po osmnáctidenní stávce – nejdelší v dějinách kterékoli země « réal-

ného socialismu » – strana a vláda kapitulují a schvalují vytvoření nezávislých odborů. Jejich ustavení a činnost jsou později legalizovány soudními instancemi (jsou jich nakonec desítky z různých oblastí činnosti, včetně milionové Selské Solidarity). A 1. září, den po slavnostním aktu podpisu gdaňskému protokolu – rovněž v loděnicích Lenin –, jsou na základě této dohody propuštěni v průběhu léta několikrát zatčeni a zadrženi členové KORu. Walesa a druzí nezapomněli při jednání v Gdaňsku na ty, « kteří nám pomáhali po roce 1976, byli po našem boku teď, nesmíme je opustit, nemáme právo zahájit práci dřív, než budou všichni propuštěni ! »⁵²

V polovině září se sešlo v Gdaňsku několik set delegátů původních zakládajících Výborů, kteří vytvořili Národní koordinační komisi za předsednictví Lech Walesy, jako těleso koordinující činnost všech nezávislých dělnických organizací. Na přelomu roku čítala Federace nezávislých odborových svazů Solidarity na pět milionů členů, počet, který se v následujících měsících zdvojnásobil.

Dělnická revolta z léta 1980 proběhla bez jediné kapky prolité krve, bez jediného rozbitého okna. Ještě obdivuhodnější snad je, že mluvčí dělníků neudělali žádnou větší chybu – a to ani v situacích zvláště složitých, kdy se mohlo zdát, že další konfrontace s mocí by mohla vést rovnou do propasti, v níž by skončil celý národ. Přesto se Solidarność rozhodla ne-li rovnou pro akci, tedy aspoň pro její přípravu (stávky) – a učinila správně. Krátce : polští dělníci, polská inteligence, polský národ dovedli své čtvrté lidové povstání až do konce, zvítězili a své výdobytky si jak bylo možno nejlépe zajistili.

Odkud tato rozhodnost, tato nebojácnost, tato oddanost jednou započatému dobrému dílu ? Všichni pozorovatelé jsou si zajedno : pramení z hluboce cítěné vřvy tohoto národa, z jeho oddaného a pokorného křesťanství a ovšem i z důvěry, takřka neomezené, v církevní pastýře, v polskou katolickou hierarchii. Ta šla po celé desítky let od konce války věrně a trpělivě po boku svého těžce zkoušeného národa. A tento národ – a tedy i « pracující » – jí dal všechnu svou důvěru. Nebyl zklamán. Byla to – a je – církev bojující; radila-li ve zvláště kritických situacích posledních měsíců k umírněnosti, nikdy nenabádala ke kapitulaci. Právě naopak : v případě uznání Selské Solidarity – abychom citovali jen jeden příklad za mnohé – byla to ona, jež prosadila její rychlou legalizaci přesto, že stanovisko jak oficiální Varšavy, tak Moskvy bylo víc než negativní. Kdo viděl na vlastní oči nebo aspoň na televizní obrazovce ranní mše, sloužené na nehostinném prostranství gdaňských loděnic Lenin (!), kdo pozoroval ty nepřehledné řady klečících dělníků, vyprošujících si na Pánu Boží požehnání pro svou revoltu, kdo sledoval triumfální cestu polského papeže Polskem – kdo toto viděl, sotva kdy zapomene. Málo je vítězství v moderních dějinách tak slavných a tak nelíčeně slavnostních. Vítězství věřících.

A zároveň nevěřících – v pozemské -ismy : « V dnešním Polsku », upozorňuje polský historik, « máme co dělat vůbec poprvé v komunistické zemi – s nesporným alternativním vedením, které nevzešlo ze stávajícího mocenského establishmentu. Až na několik málo výjimek (jako třeba dva tři starší členové KORu),

není mezi novými vůdci zklamaných komunistů; ani pokleslých či jinak vyhaslých marxistů; ani levicových intelektuálů, kteří by chtěli vylepšit nedokonalý sovětský model. Nikoho nezajímají dialektické rozdíly mezi mladším a starším Marxem; a všem mohou být ukradeny úvahy o tom, zda Lenin zůstal věrný Marxově učení nebo zda Stalin pokřivil bolševické ideály. »⁵³

Železný zákon geopolitiky

Ale také stranická a vládní moc, oslabená a Moskvou ostře sledovaná, žádala záruky a přísliby. Co dostala? V zásadě, veřejně a písemně toto: Solidarita nesleduje politické cíle, nevyvíjí politickou činnost, není politickou stranou. Uznává zásadu vedoucí úlohy komunistické strany v zemi a mezinárodní i spojenecké závazky Polska.

Netřeba tu pochybovat o dobrých úmyslech. Jenomže každý ví, co hned tak nepoví: že každá veřejná činnost, zejména v ideologicky uzavřené společnosti, je politikou; že organizace tak mohutná, jakou je Solidarita, svou existencí a činností vnáší do této společnosti významné pluralitní prvky; že už v průběhu svého krátkého trvání se stala ne-li rovnou druhým mocenským centrem v zemi, tedy prvořadou společenskou silou (má své stoupence ve straně i v armádě, má svůj tisk), která kontroluje politiku moci a tím ji limituje v míře v žádné zemi reálného socialismu dosud neuskutečněné. Ale ví se ještě víc, mezi lidem i ve středisku moci: že tato moc by se neudržela ani den, kdyby nebylo jejího mocného protektora, upozorňujícího co chvíli, na hranicích země i uvnitř, na svou hrozivou přítomnost. Na tuto přítomnost (parafrázovanou také jako geopolitická danost) poukazovala ve všech krizích hned od počátku vládní moc a v poslední době na ni poukazuje také – Solidarita a její mluvčí a poradci. To je jistě srozumitelné a pochopitelné. Obráceno na ruby jde o to umožnit neodstalinštěné Moskvě přijmout stínohru o neporušené vedoucí roli polské komunistické strany, o její oddanosti leninským zásadám, jak jim Kreml rozumí. Aby tato hra přece jen nebyla příliš vzdálena skutečnosti, připomínají opětovně jak předseda vlády, tak předseda Solidarity, že jisté věci prostě nejdou – aspoň ne hned. Jestliže tedy dělníci v prvních měsících své čtvrté revolty vyškrtli ze svého slovníku kompromis, tento pojem se neodbytně vrací po vítězství a jisté konsolidaci poměrů. Kuroň a druzí, tedy ti, kteří před kompromisem s vládním establišmentem důsledně varovali, se za něj nyní neméně důsledně přimlouvají.

Lech Walesa a « umírněné křídlo » Solidarity v posledních měsících zdůrazňují, že jen v nepřerušném dialogu s vládní mocí, v dorozumění a nikoli v konfrontaci s ní je záruka, že Polsko se vyhne anarchii a katastrofě – rozuměj vojenské intervenci Moskvy. Po jedné z největších krizí (v březnu 1981, po srážce mezi funkcionáři Solidarity a bezpečnostními orgány v Bydhošti), Walesa přesvědčoval čtyřtisícové shromáždění radikálně laděných dělníků: « Chceme vyřešit problém bez dalších komplikací. Předsedovi vlády Wojciechu Jaruzelskému můžeme důvěřovat. »

Adam Michnik před studenty varšavské univerzity (14. listopadu 1980) řekl zcela otevřeně : « Jaké jsou hranice, které nelze překročit ? [...] Domnívám se, že tyto hranice v podstatě určují tři okolnosti. Zaprvé, mezinárodní situace, přesněji příslušnost Polska k Varšavskému paktu. Lze dovést, že pokusy o modifikaci této skutečnosti vedou k intervenci. – Za druhé : strop našich možností je dán politickou mocí v Polsku. Jedinými mandataři a jedinými partnery, které SSSR bere vážně, jsou komunisté. Proto současné masové hnutí má usilovat o omezení této moci, o její kontrolu, musí si vydobýt ústupky v oblasti demokratických svobod, ale nikdy se nesmí pokusit o její eliminaci. [...] A konečně, za třetí : jestliže nabude vrchu anarchie, jestli nikdo nebude moci zvládnout situaci v městech, pak sověti – už třeba jen z důvodů strategických – budou zvonit na poplach. »⁵⁴

– Michnikův závěr : « Co se v naší zemi stalo je tak neobyčejné, že to je třeba zachovat i za cenu velmi závažného kompromisu. [...] ... musíme se naučit spolunažívat s mocí. »⁵⁵ Pravda, upřesňuje při jiné příležitosti Michnik, s touto mocí je možno být « *partnerem* v kompromisu, nikdy však jejím *spojencem*, což je významný rozdíl. » Tímto partnerem může být demokratická opozice za předpokladu, že se obrací « k nezávislému veřejnému mínění, nikoli k totalitní moci. Místo toho, aby napovídala moci, jak se má *vylepšit*, musí přesvědčovat lidi, jak mají *jednat* ». »⁵⁶

Co říkají Michnik, Kuroń, Walesa, k čemu opětovně nabádají církevní hodnostáři, představuje nesporný, ba logický posun v situaci, který obvykle nastává po společenském převratu (nebo i po volbách) na straně vítěze. Na místo revolučních hesel a ultimát nastupují výzvy ke klidu, konsolidaci a kompromisu. V polských podmínkách na počátku jara 1981 byl to ovšem posun zatížený značnou hypotékou : vládní establišment se vzdal části své absolutní moci (za výše zmíněných podmínek), ale za to požadoval *spoluzodpovědnost* za hospodářský, sociální a i politický vývoj v zemi. A poněvadž ten nelze jasně a rázně oddělit od stávající, především ekonomické, situace země, zaviněné tou mocenskou ekipou, která stát do mizerie přivedla a proti níž se lidová opozice zvedla, je tento požadavek spoluzodpovědnosti zvláště nepřijemný. Tím více, že je poraženou stranou formulován jako vlastenecká povinnost. Dochází tu k podivné, rozporné a zároveň asi – v daných souvislostech – nevyhnutelné alianci. Někteří pozorovatelé mají dokonce za to, že právě tím, že nezávislé odbory dosáhly tak zásadního úspěchu, « změnilo se jejich vlastní postavení : staly se *součástí* politického systému, přestaly být mimo oficiální strukturu stojící silou. »⁵⁷ V kruzích Solidarity se hovoří spíše o « kontrolní funkci », případně o « loyální opozici ».

Tento posun v myšlení a částečně už i v praktické politice, je komplikován jiným pohybem tak říkajíc na druhém konci spektra : poražená strana – v daném případě Polská sjednocená dělnická strana – nechce zůstat už ani minutu v situaci neúspěchů a marasmu minulosti; chce se obrodit, reformovat, humanizovat, očistit od nekalých živlů a nepoučitelných konzervativců. Polský katolický spisovatel Stefan Kisielewski o tom píše : « Všenárodní polský kvas zachvátil také stranu, především její Edwardem Gierkem zklamanou bázi, jakož i její

ctížádostivou mládež. Základní stranické organizace čím dál tím častěji schvalují rezoluce zcela nezávisle na stranických špičkách, v tajných a svobodných volbách jsou voleni delegáti na příští sjezd strany. To také je převrat. Na jednom stranickém shromáždění ve Varšavě byla položena otázka : má v Polsku komunistická strana zastávat vedoucí úlohu jenom proto, že si to Rusové přejí a poněvadž to vyžaduje nedotknutelnost našich hranic – anebo jsou tu ještě jiné důvody ? Jsme u jádra problému. Lidé s jistou ctížádostí přirozeně usilují o to, aby strana ztratila svůj – Mafii podobný – nedemokratický charakter. »⁵⁸ Jsme tu opravdu u jádra problému a snad i klíčové otázky dalšího vývoje, započatého v létě 1980 dělnickou revoltou. Polské komunistické straně hrozí nebezpečí – radikální sebereformy. V Moskvě se tomu říká nebezpečí revizionismu, strašidlo, které v Kremlu podle potřeby vyvolávají nebo naopak vyhlásují za zažehnané. V dané situaci je sice myslitelné, nikoli jisté, že Moskva zavře obě oči nad ještě jednou « polskou výjimkou » (při zachování jistých pravidel hry, jako už zmíněné stínohry přestírající, že je, co není), a dovolí bratrské polské straně, aby při výkonu moci přihlížela také k názorům a přáním jiné, nesnadno zlikvidovatelné společenské síly v zemi. Ale je sotva přípustné, aby se o tuto svou moc dělila se stranou, která propadla « právě úchylce » a tudíž rozkladu – krátce se stranou pro Moskvu nespolehlivou, pochybující o sovětském vzoru a sovětské cestě k sovětskému typu socialismu.

Je-li tomu tak – a řada indicií z jara 1981 to potvrzovala – pak tu máme další paradox polské situace : aby proces obnovy mohl pokračovat a dozrát, aby výdobytky dělnické revolty byly zajištěny a (to hlavně), aby v celý vývoj neskončil ve střelbě a v krvi – k tomu je třeba silné, sjednocené, doktrinárně pevné, ve své loyaltě ke svým spojencům, k socialismu, k marxismu-leninismu neochvějné komunistické strany Polska.

Za všechny tu citujme názor dlouholetého aktivisty za lidská a občanská práva v Polsku, muže, který strávil šest let v komunistickém vězení, spisovatele Władysława Bartoszewského : « Potřebujeme v Polsku výkonnou, akceschopnou, *odpovědnou* komunistickou stranu. Rozklad této strany by byl neštěstím. To říkám jako nekomunista, jako takzvaný opozičník. »⁵⁹

Jenže... jenže takováto « odpovědná » (Moskvě) strana by sotva mohla splnit úmluvu, kterou s dělnictvem a vlastně s celým národem v roce 1980 podepsala. Takováto řídká síla v zemi by sotva mohla dovést ke konci nezbytný proces obnovy, bez něhož je polská budoucnost při nejmenším nejistá. Zároveň lid, a na prvním místě polské dělnictvo, hrdé na své historické vítězství, návrat do předčervencových dob z roku 1980 prostě nedovolí.

Poznámky

¹ Dělníci ve východní Evropě, mezi nimi vysoké procento žen, jsou zvláště citliví ke zvyšování cen potravin – v Polsku o 15-30 procent v roce 1970, o víc než 50 procent v roce 1976, o 30-90 procent (u cen masa) v roce 1980. Byly to tyto skoky ve spotřebním cenovém indexu, často do poslední chvíle utajované, které vyvolaly stávky a dělnické

bouře, v Polsku vedly dokonce k rychlému pádu dvou tajemníků strany, a konečně k dosud největšímu nekrvavému společenskému otřesu (« polské léto » 1980).

² « La classe ouvrière dans les pays de l'Est. Tendance du développement et hypothèses », v : *Structures sociales en Europe de l'Est*, Paris, La Documentation française, 1979, str. 24.

³ S výjimkou Jugoslávie, kde už po léta stávky požívají jakýsi polo-legální statut; ovšem zase jen jako « krajní řešení » nesnesitelné a jinými cestami nenapravitelné situace, nikoli jako prostředek právně zaručeného postupu. V letech 1958-1969 bylo v Jugoslávii každý rok průměrně 145 stávek. (Srovnej : N. Jovanov, « O štrajkovima u Socialistickoj Federativnoj Republici Jugoslavii », *Proceedings of the Annual Conference of the Yugoslav Sociological Association at Portorož*, únor 1972, citováno v P. Jambreč, *Development and Social Change in Yugoslavia*, Londýn, Saxon House, 1975, str. 193-4.) – V Polsku, kde se stávky periodicky opakují, často ve stejných závodech, a kde pro rozsah či dramatickost těchto vzpour je nelze utajit, režim je aspoň minimalizuje a jejich vypuknutí svádí na různé « nezodpovědné živly ». V dubnu 1981 polský premiér Jaruzelski požádal Sejm o schválení zákona, jímž by se zakázaly stávky na dobu dvou měsíců; nakonec parlament prostě « potvrdil nutnost, aby po dva měsíce se nekonaly stávky, a aby stávkou nebylo vyhrožováno ». (*Le Monde* 12-13 dubna 1981.) Nezávislé odbory Solidarnosc nepřijaly ani tuto formulaci : « Žádná parlamentní rezoluce nemůže zabránit stávce, bude-li naše odborová organizace ohrožena. »

⁴ Pavel Tigrid, *Amère révolution*, Paříž, Albin Michel, str. 66-7.

⁵ Ivo Ducháček, « Deset let, která neotřásla světem – Profil čs. komunismu 1948-58 », *Svědectví*, II/7, 1958, str. 238.

⁶ Viz : Jan B. de Weydenthal, « Workers and Party in Poland », v *Problems of Communism*, č. 6, listopad/prosinec 1980, str. 3.

⁷ Viz např. Paul E. Zinner, *Revolution in Hungary*, New York, Columbia University Press, 1962.

⁸ Jugoslávský systém, relativně decentralizovaný, umožňuje soustředit hlavní nápor dělnické nespokojenosti, ať už jde o mzdy či o pracovní podmínky, na správu závodu či kombinátu, na nižší stranické orgány a podobně. Ty mají také dostatek pravomoci zjednat nápravu. To je jeden z důvodů, proč Jugoslávie má sice největší počet stávek v komunistických zemích, ale žádná z nich se nerozrostla do dělnické revolty. Viz Alex Pravda, « Industrial Workers : Patterns of Dissent, Opposition and Accommodation » v : *Opposition in Eastern Europe*, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1979, str. 223-4.

⁹ *Pravda*, str. 209-10.

¹⁰ *Ducháček*, str. 238.

¹¹ V zápisu diskuse mezi dělníky doků « Adolf Warski » (ve Štětíně 24. ledna 1971, tedy měsíc po stávkách a demonstracích desetitisíců občanů na baltském pobřeží) je zachyceno, jak dělnický delegát naléhá na své druhy : « Musíme dát soudruhu Gierkovi příležitost. Pravda, v jisté době jsme důvěřovali i Gomulkovi; ale myslím si, že soudruh Gierek je skutečně muž, jaký má být. Dejme mu jeden, dva roky a pak už uvidíme, jaké výsledky nám ukáže. » – Ve skutečnosti trvalo deset let, než tyto výsledky – sporné – vedly ke stávce v Gdaňsku a k « polskému létu » 1980. Viz *Gierek face aux grévistes de Szczecin*, Paříž, S.E.L.I.O., 1972, str. 49.

¹² Sociální smír si lze vykoupit, to je případ dnešního Maďarska a do jisté míry NDR.

¹³ *Pravda*, str. 244.

¹⁴ *Tamtéž*, str. 228.

¹⁵ RFE *Polish Press Survey* z 9. března 1971.

¹⁶ *Bauman*, « La classe... », str. 26-30.

¹⁷ O této tiché úmluvě viz např. Jacques Rupnik, « Dissent in Poland 1968-78 : the end of Revisionism and the Rebirth of the Civil society », v : *Opposition in Eastern Europe*, op. cit., str. 62-69. Polský historik Adam Michnik definoval a zčásti ironizoval « společenskou smlouvu » v Polsku takto : « ... vládní moc na straně jedné, a společnost na straně druhé, se obě vzdávají jistých prerogativů. Vládní moc upouští od svého původního úmyslu řídit a kontrolovat všechny složky veřejného života. Společnost se vzdává pokusu o zničení moci; nebo aspoň si přikáže neprovokovat ji na každém kroku. Je to tichá dohoda, uzavřená mezi organizovanou mocí a neorganizovanou společností; ale je-li porušena, ať už jednou nebo druhou stranou, nemůže být obnovena než za cenu hlubokých zvratů. – První léta Gierekovy vlády byla zasvěcena propagaci dvou hesel : občanům bylo stále opakováno : namáhejte se, pracujte; a mocenskému aparátu : obohacujte se. Tato dvě hesla nastoupila na místo ideologie. Všimněte si : tehdy skončily debaty o marxismu, o komunismu, diskutovala se už jenom produktivita práce. » (A. Michnik, « Polsko : co chceme a co můžeme », *Svědectví*, č. 63/1981, str. 432.

¹⁸ Srovnej A. Pravda, « Workers Participation in Czechoslovakia 1968-1969 », v : *Canadian Slavonic Papers*, roč. XIX, č. 3 (1977), str. 321-5. Jiný pozorovatel poukazuje na to, že mezi jedenadvaceti body gdaňského protokolu z 30. srpna 1980 chybí požadavek dělnické participace na řízení podniku : « A to není snad, náhodné přehlédnutí. Tento požadavek... byl velmi důležitý v předchozích srážkách s mocí... Ale v roce 1980 polští dělníci, po zkušenostech s těmito pokusy (tedy s fikcí o podílu na zodpovědnosti při řízení podniků bez práva na vliv při praktickém rozhodování), o věci ani nedebatovali. Tento nezájem o účast na řízení průmyslových podniků zahraniční pozorovatelé a komentátoři většinou přehlédli. Je to však neobyčejně důležitá okolnost, charakteristická pro utvářející se vztahy mezi dělníky (a jinými společenskými vrstvami) a státní mocí, s níž dělníci musí spolunažívat. » (Tadeusz Szafar, « Resolving the Polish Dilema », v : *Encounter*, č. 5, květen 1981, str. 45-46.

¹⁹ *Pravda*, « Industrial... », str. 245.

²⁰ Pavel Tigríd, « Polská lekce », *Svědectví* č. 52 (1976), str. 600-601.

²¹ Viz *Gierek face aux grévistes de Szczecin*, Paříž, S.E.L.I.O., 1972; gdaňský list *Głos Wybrzeża* z 28. prosince 1970; a E. Wacowska, Poznań 1956–Grudzien 1970, Paříž, Kultura, 1971.

²² Poválečné události v komunistické části východní Evropy prokázaly, že když si ohrožená domácí moc povolá k ruce vojenskou sílu z vnějška, původní stávka či demonstrace se okamžitě rozroste do národní manifestace solidarity, někdy i po boku původně ohrožené domácí moci. Jsme v situaci národní revoluce. A i když ta je poražena, přece jen položila základ k dlouhodobé, jakkoli dřímající, rezistenci celého národního společenství.

²³ Tigríd, « Polská... », str. 602.

²⁴ *Tamtéž*.

²⁵ « Historická událost », separátní výtisk *Svědectví*, č. 62/1980, str. 19.

²⁶ *Tamtéž*. Polský katolický spisovatel Stefan Kisielewski formuloval stejnou myšlenku takto : « Bouřlivý krystalizační proces nových společenských sil [v Polsku] bude podle mého názoru probíhat ještě mnoho let – asi tak jako ve Velké francouzské revoluci. Není možné v krátkém časovém rozpětí obnovit, co bylo v průběhu celých desetiletí zničeno. Ale tento proces bude pokračovat i pak, kdyby došlo k zásahu zvnějška. Nic nemůže zastavit život. » (*Der Spiegel*, č. 18, 27. dubna 1981, str. 153.)

²⁷ Georges Mink, « La classe ouvrière en Pologne », ve sborníku *Structures sociales en Europe de l'Est*, Paříž, La documentation française, 1979, str. 85.

²⁸ Viz článek Jiřího Lederera v tomto čísle.

²⁹ Svým způsobem také « polská výjimka ». V žádné jiné komunistické zemi nenalezeme v samizdatových edicích podobně dokumentovaný a instruktivní dokument.

³⁰ « List Otwarty Do Partii » (Otevřený list straně), sepsaný oběma komunisty v průběhu roku 1964, je marxistický « analyticko-programový text », zčásti zabavený policií v listopadu téhož roku. Přesto oba autoři poslali později doplněnou verzi textu stranickým orgánům, které poté vyloučily Kuroň i Modzelewského ze strany, uvalily na ně vazbu a 19. července 1965 vynesl soud nad nimi rozsudek : Modzelewski tři a půl roku vězení, Kuroň tři. Byli propuštěni v létě 1967, ale ne na dlouho. Na jaře 1968 byli obviněni, že za ložili ilegální organizaci a « inscenovali nepokoje na varšavské univerzitě ». V novém procesu byli odsouzeni k dalším třem a půl letům žaláře. Žaloba je obvinila, že « kompromitovali polský socialistický stát a jeho úřední orgány ». Z kriminálu vyšli v září 1971. Od léta 1980 je zejména Jacek Kuroň terčem divokých útoků sovětské propagandy; je prý « kontrarevolucionář », který radikalizuje nezávislé polské odbory. – Nezkrácený text « Otevřeného listu... » vyšel česky nákladem *Infomatu* v Berlíně, v řadě « Revoluční marxistické brožury » č. 6 (datum neuvedeno). Anglicky v : G.L. Weissman, ed., *Revolutionary Marxist Students Speak*, New York, Pathfinder Press, 1972.

³¹ Byl to program maximalistický, psaný v duchu revolučního romantismu; oba autoři to v dovětku nepřímo doznali. Jisté je, že čtyři roky po zveřejnění « Otevřeného dopisu... », na přelomu roku 1970-1971 (v revoltě zaplacené životy desítek demonstrantů), dělníci se znovu dopustili té chyby, před níž oba teoretikové zvláště důrazně varovali : totiž, že jednou vzniklé revoluční či stávkové hnutí nejenom nemá, ale nesmí uzavřít pakt s ohroženou mocí, jakkoli reformovanou či liberalizovanou, nesmí přijmout kompromis, jakkoli lákavý, ani uvěřit slibům (které ostatně nemohou být důsledně splněny bez hlubokých změn v podstatě režimu); právě naopak, musí si vytvořit vlastní orgány (Kuroň a Modzelewski dokonce doporučovali založit revoluční dělnickou stranu !), nezávislé na moci, svobodné a svéprávné, a jejich prostřednictvím uskutečňovat « revoluční program ».

³² Adam Michnik, « The New Evolutionism », v : *Survey*, roč. 22, č. 3-4, 1976. Česky : « Demokratická opozice a její smysl », *Svědectví*, č. 53/1977, str. 24-28. O prohraných bitvách revizionistů viz také mou už citovanou knihu *Amère révolution*, a : Rupnik, « Dissent... » v : *Opposition in Eastern Europe*, op. cit., str. 62-69.

³³ *Szafar*, str. 42.

³⁴ *Michnik*, tamtéž, str. 30. Názorový posun Kuroňův je zřejmý z jeho pozdějších výroků a článků (Modzelewski se po svém propuštění z osobních důvodů na nějaký čas odmlčel, ale v roce 1980 se stal jedním z mluvčích Solidarity); viz např. « Myśli o programie działania », *Aneks*, č. 13-14/1977, nebo interview v *Le Monde* z 29. ledna 1978, v němž Kuroň nemluví už o revoluci v Polsku, ale o nezbytnosti « vybudovat hnutí, které přinutí režim k reformám » (zdůraznil P.T.).

³⁵ *Michnik*, « Co chceme... », *Svědectví*, 63, str. 436.

³⁶ *Svědectví*, 63, str. 432.

³⁷ Cituje podle různých pramenů *Rupnik*, « Dissent... », op. cit., str. 84.

³⁸ Srovnej Peter Raina, *Political Opposition in Poland 1954-1977*, Londýn, Poets and Painters Press, 1978, str. 246-8.

³⁹ Srovnej : Witold Wirpsza, « Intellektuelle und Arbeiter in Polen », *Der Tagesspiegel*, Berlín, 24. srpna 1976.

⁴⁰ Česká verze provolání ve *Svědectví*, č. 52, str. 604.

⁴¹ Úplný text Výzvy viz : *Raina*, str. 253-4.

⁴² *Radio Free Europe Research*, 13. října 1977.

⁴³ *Rupnik*, str. 86.

⁴⁴ « Byl jsem zadržen nebo zavřen aspoň stokrát, obvykle na čtyřicet osm hodin, » svěčuje se o pár let později Walesa v rozhovoru s italskou novinářkou, « A já si na to

nestěžuju. V kriminále se dobře přemýšlí, není tam žádný hluk a člověk je sám. » (Oriana Fallaci, « Lech Walesa – nálož pod Kremlem », citováno z londýnských *Sunday Times* z 22. března 1981.)

⁴⁵ Citováno v Jean Offredo, *Lech Walesa ou l'été polonais*, Paříž, Editions CANA, str. 55.

⁴⁶ *Weydenthal*, « Workers and Party... », str.5.

⁴⁷ V citovaném interview s Orianou Fallaci.

⁴⁸ *Tamtéž*.

⁴⁹ « Tato spolupráce mezi dělníky a disidenty byla patrně rozhodující v první fázi stávkového hnutí a pravděpodobně přispěla k jeho rozšíření a úspěchu. » *Weydenthal*, « Workers... », str. 6.

⁵⁰ *Strajkowy Buletyn Informacyjny*, č. 1, 16. srpen 1980. Od té doby neperiodická publikace dělníků loděnic Lenin v Gdaňsku.

⁵¹ V pozdějším jednání s vládní delegací se její předseda Jagielski po dlouhé dny a noci vytáčí právě když jde o tento stěžejní bod. Ale dělníky nelze už ani zmást, ani obestít. V jedné chvíli, kdy Jagielski slibuje splnění všech ekonomických požadavků z listiny 21 bodů, Walesa namítá : « My všichni tady, na rozdíl od vás, pokládáme ty body, které jste vyjmenoval, za podřadné. (Dlouhý potlesk.) Jakmile se dohodneme v otázce svobodných odborů, všechno ostatní se vyřeší. » (viz « Historická událost », separátní výtisk *Svědectví*, str. 8.)

⁵² *Tamtéž*, str. 10.

⁵³ *Szafar*, str. 44.

⁵⁴ *Svědectví* č. 63, str. 429.

⁵⁵ *Tamtéž*, str. 435.

⁵⁶ *Svědectví* č. 53, str. 30-31.

⁵⁷ Zdeněk Mlynář, « Polské perspektivy bez invaze », *Listy*, č. 2, duben 1981, str. 5. Americký časopis *The New Yorker* (5. dubna 1981) upozornil na tu zvláštnost, že polská vláda « nemůže splňovat prakticky žádnou z funkcí, které vlády normálně zastávají... ale umí-li tato vláda něco, pak je to důvtipnost, s níž se představuje polskému lidu jako záruka proti sovětské invazi a zároveň Sovětskému svazu jako garantor, že moc nepřejde do rukou Solidarity ».

⁵⁸ V článku v *Der Spiegel*, č. 18, 27. duben 1981. Připomeňme, že v polovině letošního dubna se v Toruni sešlo 800 komunistů-delegátů ze základních a závodních stranických organizací, požadujících podstatné změny v dosavadní pyramidální struktuře strany (např. horizontální styky mezi stranickými organizacemi, což by se rovnalo zradě na leninsko-stalinské poučce o demokratickém centralismu). Vedení strany tyto tendence označilo za « pohrávání si s nebezpečím frakcionismu a rozkolu » (první tajemník Kania na 10. plenu ÚV strany 29. dubna 1981) – ale nezavrhl je. Viz také návrhy stranických organizací k projednání na sjezdu strany v červenci 1981.

⁵⁹ *Der Spiegel* z 9. února 1981. Český text viz v *Listech*, č. 2, duben 1981, str. 8.